

İRAN KARAPAPAK TÜRKLERİNDEN GAZETECİ YAZAR ALİ HALHALÎ VE BİR MAKALESİ

Dr. Ali KAFKASYALI

Türk soyunun önemli boylarından biri olan Karapapak Türkleri, tarihin akışı içinde Dünyanın çeşitli coğrafyalarını, Komican'dan Kafkaslara, Anadolu'dan Sulduz'a kadar, vatan tutmuşlardır. Karapapak Türk topluluklarını ziyaret ederken yolum İran coğrafyasındaki Sulduz bölgesine Nağadey şehrine düştü. Türk soyunun en güzel folklor, edebiyat, müzik ve sanat değerlerini taşıyan ve Türkçe konuşan bu Türk boyu arasında çok değerli insanlarla tanıştım. Bunlardan bazılarını Türk Dünyasına tanıtmak istedim.

Gazeteci yazar Ali Halhalî 1936 yılında Sulduz Bölgesi'nin Nağadey şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Nağadey'de özel bir medresede almıştır. 1945 yılında Mir Cafer Pişeverî'nin başkanlığında kurulan ve başkenti Tebriz olan "Azerbaycan Demokratik Devleti" nice yıldır yasak durumda olan Türkçe eğitim-öğretime serbestlik getirince, İran coğrafyasının bütün Türk bölgelerinde olduğu gibi Nağadey'de de Türkçe eğitim veren medreseler açılmıştır. Ali Halhalî bu medreselerden birisine kayıt olmuş ve bir buçuk yıl Türkçe öğrenim görmüştür. Pişeverî Hükümeti'nin Fars, Rus, Amerika ve İngiliz işbirliği ile yıkılmasından sonra bir daha Türkçe öğrenim görme imkânı bulamamıştır. Bütün İran Türk şair ve yazarlarının yaptığı gibi kendi gayretleri ile kendilerini yetiştirmişlerdir.

Ali Halhalî, Şah rejiminin insafsız ve adaletsiz uygulamalarına sürekli muhalif olmuştur. Bu yüzden sürekli takibe maruz kalmış, uzun süre hapisanelerde ve sürgünlerde kalmıştır. 1950'li yıllarda Başbakan olan meşhur Türk devlet adamlarından Dr. Muhammet Musaddık'ın samimi taraftarlarından olmuş, onun düşünceleri doğrultusunda yazılar yazmış, konuşmalar yapmıştır. Dr. Musaddık başbakanlıktan azledilince o da tutuklanmış ve üç yıl Urmiye Hapishanesi'nde yatmıştır. Birçok özlük hakkı ile birlikte yüksek tahsil hakkı da elinden alınmıştır. 1977-78 yıllarında Şah Rıza Pehlevî tarafından Belucistan Eyaleti'nin İranşehr şehrine sürgün edilmiş bir müddet orada yarı açık ceza evinde tutulmuştur. Orada, hâlihazırda İran'ın dinî lideri olan, Türk asıllı Muhammet Hamaney ile birlikte kalmıştır. 1979 yılının ilk aylarında, başka bir ifade ile Pehlevî yönetiminin son günlerinde serbest bırakılmıştır.

1979 yılından sonra Tahran yönetimi tarafından verilen kısmî Türkçe yayın hürriyetinden faydalanarak Urmiye'de ve Nağadey'de yayımlanan "Türkçe-Farsça" dergi ve gazetelerde yazmaktadır. Genellikle siyasî, sosyal ve tarihî konularda yazan Halhalî'nin Karapapak Türkleri konusunda önemli makaleleri vardır.

Karapapak Türklerinin merkezî şehri olan Nağadey'in bir dönem belediye başkanlığını da yapan Ali Halhalî'nin iki oğlu dört kızı vardır. Sara Divanî adında dört yaşında bir de torunu.

Ali Halhalî'nin bir makalesi:

"Azerbaycan'ın Sulduz Vilâyetinde (Nağadey Şehristanında) Meskûnlaşan Borçalılar (Karapapaklar)"¹

"Borçalılar (Karapapak Eli²) Erak ve Hemedan şehrinin etrafında, Komican Bölgesi'nde, sekiz tayfa ile bir yerde yaşıyorlardı. Sonralar onlardan bir kısmı bazı haksızlıklardan dolayı Revan (Erivan), Gürcistan, İran ve Rusya şehirlerine göçmüşlerdi, Türkmençay Antlaşması'ndan (1828) sonra onlardan bir kısmı geriye eski yurtlarına dönmüşlerdir. Bu defa Karapapak adı ile anılır olmuşlardır. Onlar "Borçalı" veya "Borçalı Eli" adı ile tanınmış bu tayfanın niçin "Karapapak" adlandırıldığı hakkında bir az sonra bilgi verilecek.

... Karapapakların (Borçalıların) İlk Merkezi

¹ Nevidi Azerbaycan gazetesi, 11 Behmen 1382 (31 Ocak 2004) Urmiye.

² Él (il) kelimesi, Türkçe, "tayfa" ve "kabile" manasını verir. El kelimesinin başka bir manası ise "vilâyet" ve "toprak-su" demektir.

Karapapak Eli önceleri **Borçalı Taifesi** adı ile tanınıyordu. Karapapaklar Erak şehrinin etrafında yerleşik idiler. Komican Borçalı kasabası hâlihazırda da bu adı taşıyarak Erak şehrinin yakınlarında bulunuyor. Burası bu tayfanın esas meskenidir. Taifenin lideri ise **Yâr Ali Ağa** imiş.

Bu halk çok savaşçı ve gayretli bir halk imiş. Birçok kez etraftaki saldırgan halklara karşı savaşmış ve galip gelmiştir. Bazen bu halk merkezî idareye karşı isyan da etmiştir. Safevî Devleti'nin son dönemlerinde Şah'ın emri ile Borçalı (Karapapak) taifelerinden tahminen 3000'den fazla aile **Yâr Ali Ağa**'nın liderliğinde Gürcistan vilâyetine, Derbend'e, Ahıstafa'ya ve Dağıstan Lezgilerinin Gürcülere karşı hücumlarını önlemek için oralara yerleştirilmişler. Penbek Bölgesi bu halkın emrine verilmiştir. Borçalı halkı Gürcistan valisi Gergin Han'ın hakimiyeti zamanında bu bölgede yaşıyordu. Bu zamana kadar Karapapak taifesinin lideri, Yâr Ali Ağa'nın neslinden Nağı (Naki) Bey idi. Çerkezof'un komtasında Rus Ordusu Gürcistan'ı fethettikten sonra Gergin Han'ı ve onun evlatlarını tutup hapsedmiştir.

Muhaceretin Zamanı, Tarihesi ve Sebepleri

Birinci İran-Rus Muharebesi'ne kadar bu taife Nağı Bey Borçalı'nın liderliği altında Gürcistan'da yaşıyordu. Gülistan mukavelesine göre Gürcistan Rusların eline geçtikten sonra bu taifenin lideri Nağı Bey Rusların hakimiyetinde kalmayı kendisine yakıştıramayarak üç binden fazla Karapapak aileyi Revan tarafına göç ettirerek Revan ve etrafındaki köylere yerleştirir. Bununla da Abbas Mirza'nın muhabbetini kazanır. Şunu da kaydetmek gerekir ki, Nağı Bey önceleri Rus Ordusu'na karşı savaşmıştır. İkinci İran-Rus Muharebesi'nden Türkmençay antlaşmasına kadar Nağı Bey kendi halkı ile birlikte Rus Ordularına karşı kahramanca savaşmıştır. Abbas Mirza ona mektup göndererek onu yardıma çağırmıştır. Nağı Bey, bin kişiden çok atlı süvari ile yardıma gitmiş ve Hamzaçimeni denilen yerde Rusların üzerine hücum etmiş, Rus Ordusu ile savaşmış, Kinaz'ın tophanesindeki askerleri öldürmüş ve hayli ganimet elde etmiştir. Bu muharebede Nağı Bey'in dayısı Muhammet Ağahan ve oğlu Hasan Bey şehid olmuştur. Nağı Bey bu muharebeden galip ayrılmış ve Abbas Mirza tarafından "Han" unvanı ile taltif edilmiştir.

Rus orduları Kafkasya'yı ve Tebriz'i işgal ettikten sonra Nağı Han, liderliğini yaptığı halkının 3 bin ailesi ile birlikte İran'a dönemediği için 1823 yılının soğuk ve sert kışında Kars ve Erzurum'a doğru göçmek mecburiyetinde kalmıştır. Yolda çok kayıp vermişlerdir. Kışı Türkiye'de geçirmişlerdir. Türkmençay antlaşmasından sonra Rus ordusu Tebriz'i terk eder. Ruslar Tebriz'den çıkar çıkmaz Nağı Han, Borçalı halkı ile birlikte İran'a dahil olur. Nağı Han, halkının büyükleri ile birlikte Abbas Mirza'yı ziyaret ederler. Kaçar veliahdı onları çok samimi karşılar. Onun emri ile Borçalı halkı, Salmas, Hoy şehirlerinin merkez ve köylerine yerleştirilir. Şunu da kaydetmek gerekir ki, Türkiye'nin Kars valisi Mahmut Paşa, Karapapaklar Kars'ta kaldıkları sürece onlarla çok ilgilenmiş ve onlara hürmet göstermiştir. Borçalılılar Kars'ta kalırlarken başlarına koyun derisinden kara papaklar örterlermiş. Onun için Türkler Türkiye'de Borçalılara "Karapapak" demişler. Borçalılar şimdi de bu adla anılıyorlar.

Sulduz'un Daimî Yaşayış Yeri Olarak Seçilmesi

Ruslar Kafkasya'yı işgal ettikten sonra Karapapak (Borçalı) halkı yurt yuvalarını terk ederek Türkiye'ye giderken kış çok soğuk olduğu için beraberlerinde götürdükleri mal koyun sürülerini ve ev eşyalarını yolda bırakmaya mecbur olurlar. Onlar Salmas şehrinde geçerken ahalinin müreffeh yaşadığını görüp, kaçkın oldukları için Selmas'ı kendilerine geçici münasip mesken tutmuşlardır.

Abbas Mirza, Nağı Han'ın ve Karapapak (Borçalı) halkının hizmetlerini göz önüne alarak onların Batı Azerbaycan'ın Sulduz vilâyetinde yerleşmeleri hakkında ilgililere emir vermiştir. Kaydetmek gerekir ki, o zamanlar uzun yıllardan beri bu bölgede mevcut bulunan zorba güçler ve Irak Kürtleri, Mir Revanduz liderliğinde Sulduz vilâyetine baskın yaparak talan etmişler ve orada yaşayanları çoluk çocuk demeden öldürmüşlerdir. Onun için Sulduz'da hiç kimse meskun değildi. Sağ kalan ahali de orayı boşaltmıştı. Sulduz vilâyetinin sahipleri Afşar ve diğer Türk boyları Kürtlerin korkusundan bu toprakları terk etmişlerdi. Onun için Abbas Mirza, Karapapakları (Borçalılıları) buraların emniyetini ve merkezî devletin hakimiyetini temin etmek için buraya yerleştirmiştir.